

ΤΙ ΘΑ ΣΥΝΕΒΑΙΝΕ ΑΡΑΓΕ
ΑΝ ΔΕΝ ΕΙΧΕ ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΕΙ;
Ο Ι. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΩΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΙΣ
ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ
ΣΤΗ ΜΟΝΑΡΧΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ
ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ*

Ευάγγελος Βενιζέλος**

Η εισήγηση μου θέτει το εύλογο, ελπίζω, ερώτημα, τι θα συνέβαινε άραγε εάν δεν είχε δολοφονηθεί ο Ιωάννης Καποδίστριας; Δεν πρόκειται για ερώτημα υποθετικής Ιστορίας¹, αλλά για ιστοριογραφικά συμβατική συσχέτιση της πολιτικής του Καποδίστρια με όσα είχαν προηγηθεί, κυρίως στο πεδίο της θεσμικής σύνταξης και των διεθνών σχέσεων του επαναστατημένου Έθνους από το 1821 έως το 1827 και τις εξελίξεις μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, την εκλογή του Όθωνα και την εγκατάσταση της Αντιβασιλείας. Η προσέγγιση μου καταλήγει στο συμπέρασμα, το

* Ομιλία στις Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου 24-26 Σεπτεμβρίου 2021 που οργάνωσε, όπως κάθε χρόνο, ο καθηγητής Στέλιος Περράκης. Προστέθηκαν οι απολύτως αναγκαίες υποσημειώσεις. Θα μου επιτρέψετε να αφιερώσω την ομιλία αυτή σε έναν στενό μου φίλο, τον Παύλο Πετρίδη, καθηγητή της Πολιτικής Ιστορίας στη Νομική Σχολή του ΑΠ.Θ., που αφιέρωσε όλη του την ερευνητική ζωή στη μελέτη του Ιωάννη Καποδίστρια. Ο Παύλος πέθανε το 2000 σε ηλικία 52 ετών. Από τους παριστάμενους στη συνάντηση του Ναυπλίου ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, ο Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, ο Στέλιος Περράκης και εγώ, συνδεόμαστε με αυτό το κοινό νήμα της μνήμης του Παύλου και της φιλίας που μας έδενε μαζί του. Δεν συμφωνώ με πολλές απόψεις του και εδώ αποκλίνω από αυτές, αλλά νομίζω ότι αυτός είναι ο καλύτερος τρόπος να τον θυμηθούμε, 21 χρόνια μετά τον πρόωρο θάνατό του.

** Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου ΑΠΘ, πρώην Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης.

1. Ενδεικτικά, Θόδωρος Αραμπατζής, «Τι θα είχε συμβεί εάν...», Ο ρόλος των υποθετικών ερωτημάτων στην Ιστορία», *Cogito*, 4 (2006), 54-56 με βασικές βιβλιογραφικές ενδείξεις για τη διεθνή συζήτηση.

οποίο προαναγγέλλω, ότι ο Καποδίστριας λειτούργησε ως μετάβαση από τις προσδοκίες των Συνταγμάτων του Αγώνα στη μοναρχική Ελλάδα του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου, στο καθεστώς της Αντιβασιλείας και της απόλυτης μοναρχίας του Όθωνα, η οποία στη συνέχεια μετεξελίχθηκε σε συνταγματική μοναρχία².

Για ποιο λόγο και υπό ποιες συνθήκες εκλέχτηκε ο Καποδίστριας κυβερνήτης το 1827;

Είναι εύλογο, νομίζω, να αναρωτηθούμε καταρχάς για ποιο λόγο εκλέχθηκε ο Ιωάννης Καποδίστριας Κυβερνήτης από την Γ' Εθνική Συνέλευση το 1827. Γιατί αποφάσισε το επαναστατημένο Έθνος, τόσο αργά, να πραγματοποιήσει αυτό που εξαρχής ήθελε: προεπαναστατικά να αναθέσει την ηγεσία της Φιλικής Εταιρίας στον Ιωάννη Καποδίστρια και στη συνέχεια, μετά την έκρηξη της Επανάστασης, να τον καταστήσει ηγέτη του εν εξεγέρσει Έθνους, ήδη από το 1821; Ο Καποδίστριας απέρριψε κατ'επανάληψη την πρόταση να αναλάβει την ηγεσία της Φιλικής Εταιρίας και μετά την αποχώρησή του από τη ρωσική διπλωματική υπηρεσία το 1822 και την εγκατάστασή του στην Ελβετία, δεν επισκέφθηκε καν τις εξεγερμένες περιοχές και δεν πήρε μέρος στις επαναστατικές πράξεις. Γιατί λοιπόν το Έθνος επέμενε να τον εκλέξει, πέντε σχεδόν χρόνια αργότερα, Κυβερνήτη και να εναποθέσει στα χέρια του το σύνολο της εξουσίας ή ακριβέστερα το βάρος του εθνικού προβλήματος;

Η άμεση και προφανής απάντηση είναι ότι το 1827 αφενός η Επανάσταση βρέθηκε σε ελάχιστη απόσταση από την ολοκληρωτική στρατιωτική ήττα της, αφετέρου ο Καποδίστριας φάνηκε έτοιμος να ανταποκριθεί στην πρόσκληση εκτιμώντας, πρώτον, ότι οι διεθνείς συσχετισμοί επιτρέπουν να διασωθεί η Επανάσταση και να επιτευχθεί ο θεμελιώδης στόχος της και, δεύτερον, ότι οι συνθήκες του επέτρεπαν να ασκήσει απόλυτη εξουσία στο εσωτερικό του υπό συγκρότηση κράτους. Η τρίτη και καθοριστική παράμετρος αφορά τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής απέναντι στο ελληνικό ζήτημα γενικά και τον ρόλο του Καποδίστρια ειδικά.

Ήταν πάντα κοινώς αποδεκτό ότι ο Καποδίστριας είναι ο πολιτικά σημαντικότερος Έλληνας, ο διεθνώς γνωστότερος, αυτός που έχει τις καλύ-

2. Από τις πρόσφατες συναφείς μελέτες, Αντώνης Μπρεδήμας, «Από τα δημοκρατικά Συντάγματα της Επιδάουρου και του Άστρους στο μοναρχικό καθεστώς του Όθωνα. Το χρονικό μιας μετάλλαξης μέσα από τα διπλωματικά έγγραφα της εποχής» σε: Αναστασία Σαμαρά-Κρίστη, Σοφία Κ. Μωραΐτη & Στέλιο Α. Αλειφαντή (επιμ.), *Ιωάννης Καποδίστριας - Διεθνείς θεσμικές και πολιτικές προσεγγίσεις 1800-1831*, (Εκδόσεις Κασταλία, 2021) 409 - 427

τερες και αποτελεσματικότερες διασυνδέσεις, το κύρος να εκπροσωπήσει το επαναστατημένο Έθνος και να ηγηθεί του νέου κράτους. Πάντα, όπως σημειώθηκε, το εξεγερμένο Έθνος ζητούσε από τον Καποδίστρια να έρθει και να αναλάβει τον ρόλο του αυτόν. Βεβαίως, υπάρχει πλέον μία διαφορά φάσης, διότι το νέο κράτος ως πρωταρχικό φαινόμενο δεν δημιουργείται μετά την άφιξη του Καποδίστρια τον Ιανουάριο του 1828. Το Έθνος διακήρυξε την «πολιτική αυτού ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν» τον Ιανουάριο του 1822, απέκτησε διεθνή υπόσταση, η Μεγάλη Βρετανία είχε αναγνωρίσει το δικαίωμά του να επιβάλλει ναυτικό αποκλεισμό, στη συνέχεια το αναγνώρισε ως εμπόλεμο, άρα του αναγνώρισε δικαιώματα υποκειμένου του Διεθνούς Δικαίου, και μέσω του χρηματοπιστωτικού της συστήματος αλλά με την επίτευξη της κυβέρνησής της, χορήγησε τα περιβόητα Δάνεια της Ανεξαρτησίας που ήταν η μεγάλη ουσιαστική πράξη αναγνώρισης του επαναστατημένου έθνους³.

Άρα το Έθνος είχε αποκτήσει στοιχειώδη κρατική υπόσταση, είχε αποκτήσει Σύνταγμα, είχε αποκτήσει τα σύμβολα της κρατικής υπόστασης και μία οιοειδί διεθνή αναγνώριση, η οποία είχε και υλικό αντικείμενο. Η «επένδυση» στο επαναστατημένο Έθνος δεν ήταν μόνο διεθνοπολιτική, ήταν και οικονομική. Ο Καποδίστριας δεν έρχεται συνεπώς το 1828 να αναλάβει το ανύπαρκτο, το μηδέν, έρχεται να αναλάβει κάτι το οποίο έχει, στοιχειωδώς έστω, συγκροτηθεί επειδή συγκεκριμένοι άνθρωποι το κατάφεραν αυτό και επειδή μία συγκεκριμένη διεθνής δύναμη, η ναυτική, η αποικιοκρατική δύναμη της εποχής, η Μεγάλη Βρετανία με τις εσωτερικές της αντιφάσεις, αλλά πάντως ως η πιο φιλελεύθερη και η μόνη κοινοβουλευτική από τα μέλη της Ιεράς Συμμαχίας, οδηγήθηκε σταδιακά, μέσα από τη ροή και την πολυπλοκότητα του ιστορικού γίνεσθαι, να αναγνωρίσει, πρώτη αυτή, στο επαναστατημένο Έθνος των Ελλήνων ένα κάποιο δικαίωμα στην πολιτειακή του υπόσταση. Τόσο η Βρετανία όσο και η Ρωσία προτιμούσαν, κατά το μεγαλύτερο μέρος της κρίσιμης περιόδου, μια ή περισσότερες (τρεις η Ρωσία) αυτόνομες και φόρου υποτελείς στον σουλτάνο οντότητες και όχι ένα ανεξάρτητο εθνικό κράτος⁴. Η Ιστορία όμως

3. Πιο αναλυτικά, Ευάγγελος Βενιζέλος, «Η αντίφαση του κυρίαρχου χρέους: Τα Δάνεια της Ανεξαρτησίας γενετικό βάρος του νέου ελληνικού κράτους και πρόιμη πράξη αναγνώρισης της κυριαρχίας του», σε: *Τα Οικονομικά του Αγώνα- Η επίτευξη και η αναγνώριση της Ελληνικής Ανεξαρτησίας*, Πρακτικά του θ' Συνεδρίου που οργάνωσε η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, ενόψει του εορτασμού της Παλιγγενεσίας, 2021, σελ. 159-173 και σε: του ίδιου, *Παλιγγενεσία και Αναστοχασμός. Δοκίμια και Μελέτες για τα διακόσια χρόνια από την Επανάσταση*, (Εκδόσεις Πατάκη, 2021), 107-129 με περαιτέρω βιβλιογραφικές αναφορές.

4. Από την πρόσφατη βιβλιογραφία, Σωτήρης Ριζάς, *Οι Μεγάλες Δυνάμεις και η Επανάσταση. Από το Λάμπρα στο Ναβαρίνο*, (Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2021). Για τον Καποδίστρια και τις

πορεύεται μέσα από ετερογονίες των σκοπών και οι καταστάσεις που διαμορφώνονται σπάνια ταυτίζονται με την αρχική σύλληψη ή επιθυμία των βασικών συντελεστών.

Ο Καποδίστριας διέθεσε μεγάλο μέρος της ζωής του στην υπηρεσία της ρωσικής διπλωματικής ιστορίας και εντέλει διετέλεσε (με τις σημερινές αντιστοιχίες) αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών, υπό τον Νέσελροδ (Nesselrode). Ο τσάρος Αλέξανδρος τελούσε, όπως έχει αναδείξει η πρόσφατη ιστοριογραφία⁵, υπό την ισχυρή επιρροή του Μέττερνιχ (Metternich). Μεταξύ Μέττερνιχ και Καποδίστρια όλες οι επιλογές του Αλεξάνδρου έκλιναν υπέρ των στρατηγικών αντιλήψεων Μέττερνιχ, ο οποίος επαιρόταν επειδή έχει υπό έλεγχο τον τσάρο Αλέξανδρο.

Το 1826 συντελούνται, όπως ξέρουμε, δύο πολύ σημαντικές εξελίξεις. Πρώτον, πεθαίνει ο τσάρος Αλέξανδρος και τον διαδέχεται ο τσάρος Νικόλαος Α΄, ο οποίος φιλοδοξεί να παίξει ενεργότερο ρόλο και αντιλαμβάνεται ότι εξελίσσεται ήδη μία στρατηγική της Μεγάλης Βρετανίας στην οποία προσελκύεται και η Γαλλία της εποχής, η οποία θέλει να ανακόψει την έξοδο της Ρωσίας στις θερμές θάλασσες. Δεύτερον, υπογράφεται το Πρωτόκολλο της Αγίας Πετρούπολης μεταξύ Ρωσίας και Μεγάλης Βρετανίας, άρα διαμορφώνεται μία στιγμή ευκαιρίας, υπάρχει για πρώτη φορά επίσημη συνεργασία των δύο δυνάμεων που αφορά ρητά και το μέλλον της Ελλάδος. Στο πλαίσιο αυτό κάμπτονται πιθανώς οι αντιρρήσεις της Μεγάλης Βρετανίας σε σχέση με τον Καποδίστρια.

Ο Καποδίστριας δεν είναι πια απλώς ένας ρωσόφιλος ή πάντως μία διαφορούμενη για τη Βρετανία προσωπικότητα, η οποία έχει ετεροβαρή συμπεριφορά, αλλά είναι μια προσωπικότητα συνδεδεμένη με τον εταίρο της στο Πρωτόκολλο της Αγίας Πετρούπολης. Το Πρωτόκολλο της Αγίας Πετρούπολης οδηγεί στη Συνθήκη του Λονδίνου. Στην πραγματικότητα η Γαλλία έρχεται να προσχωρήσει στις παραδοχές του Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης. Στη συνέχεια δε, για να φθάσουμε στο Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830, το καταστατικό Πρωτόκολλο, η Ρωσία δηλώνει – και αυτό καταγράφεται στο προοίμιο του Πρωτοκόλλου – ότι δεν τίθενται ζητήματα από τη Συνθήκη της Αδριανουπόλεως, άρα καθιστά το όποιο συγκριτικό πλεονέκτημα είχε αποκτήσει λόγω της νίκης της στον ρωσο-

σχέσεις του με τη Ρωσία και τη Φιλική Εταιρεία, σελ. 49 επ. Για τη συσχέτιση της Επανάστασης με τη διεθνή πολιτική της εποχής, σελ. 71 επ. και 97 επ., 123 επ. Επίσης Κωνσταντίνου Μπότση, «Ο Ιωάννης Καποδίστριας και οι μεγάλες δυνάμεις, στην ελληνική εσωτερική και εξωτερική πολιτική», σε: Αναστασία Σαμαρά – Κρίστη κ.α. (επιμ.), ο.π. (υποσ. 2), σελ. 389-408.

5. Συναρπαστική η παρουσίαση που κάνει ο Αριστείδης Χατζής, *Ο Ενδοξότερος Αγώνας, Η ελληνική επανάσταση του 1827*, (Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2021), ιδίως σελ. 224 επ.

τουρκικό πόλεμο επί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κοινό κτήμα των συμβαλλομένων του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου, της τριάδας των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, Ρωσία - Βρετανία - Γαλλία.

Υπάρχει, λοιπόν, αυτό το παράθυρο ευκαιρίας το οποίο εκφράζει, όπως ξέρουμε, ο Στράτφορντ Κάνιγκ (Stratford Canning) - ένα κομβικό πρόσωπο, ο Πρέσβης της Μεγάλης Βρετανίας στην Πύλη, εξάδελφος του Τζώρτζ Κάνιγκ (Georges Canning), του υπουργού Εξωτερικών και Πρωθυπουργού που είναι το καταλυτικό πρόσωπο για την ελληνική Ανεξαρτησία σε διεθνές επίπεδο - ο οποίος λέει χαρακτηριστικά ότι μεταξύ όλων των «ξένων» που μπορούμε να ορίσουμε ως εκπρόσωπό μας στην Ελλάδα, των «ξένων» όχι των Ελλήνων, ο Καποδίστριας είναι αυτός που μπορεί με αποτελεσματικότερο τρόπο να προεδρεύει των ελληνικών αντιθέσεων⁶.

Ο πιο σημαντικός λόγος για την επιλογή του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη είναι όμως ενδογενής. Η Γ' Εθνική Συνέλευση ήταν απελπισμένη, ήταν η Εθνική Συνέλευση της ήττας. Στη διακήρυξη επί τη λήξει της Συνελεύσεως που υπογράφει ο Γεώργιος Σισίνης, ως Πρόεδρός της, φαίνεται να πλησιάζουν τα στρατεύματα του Ιμπραήμ, ακούγεται η κλαγγή των όπλων και καλείται το Έθνος να προετοιμασθεί για έναν υπερήφανο θάνατο, όχι απλώς για μία ήττα αλλά για μία καταστροφή⁷.

Η Γ' κατά συνέχεια Εθνική των Ελλήνων Συνέλευση, με πρόταση του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, που είχε υπογράψει πρώτος την έκκληση προς τη Μεγάλη Βρετανία, εκλέγει τον Καποδίστρια ως Κυβερνήτη. Η Εθνική Συνέλευση παράγει συνεπώς το εξής διπλό αποτέλεσμα:

Πρώτον, εκλέγει τον Καποδίστρια ως Κυβερνήτη τον Απρίλιο του 1827. Ο Καποδίστριας έρχεται τον Ιανουάριο του 1828, δηλαδή καθυστερεί οκτώ μήνες.

Δεύτερον, ψηφίζει το Σύνταγμα της Τροιζήνας που στη συνταγματική Ιστορία θεωρείται το «τελειότερο» των ελληνικών Συνταγμάτων του Αγώνα. Αυτό όμως είναι ένα εικονικό Σύνταγμα, ένα Σύνταγμα που ψηφίσθηκε εν πλήρει συνειδήσει ότι δεν πρόκειται ποτέ να εφαρμοσθεί. Είναι το απολύτως ρητορικό Σύνταγμα, το οποίο αναλύουμε κανονιστικά από αδράνεια, επειδή θεωρούμε ότι είναι una Costituzione bella, όπως λένε οι Ιταλοί για το Σύνταγμα του 1948⁸.

6. Σωτήρης Ριζάς, ο.π. (υποσ. 4), σελ. 145-146

7. Πιο αναλυτικά, Ευάγγελος Βενιζέλος, «Τα Ελληνικά Συντάγματα στο πεδίο σύγκρουσης μεταξύ εθνικής και θεσμικής Ολοκλήρωσης - Από τα Συντάγματα του Αγώνα στο Σύνταγμα της Μεταπολίτευσης», σε: Παλιγγενεσία και Αναστοχασμός, ο.π. (υποσ. 3), σελ. 67 - 105 με τη σχετική τεκμηρίωση.

8. Ευάγγελος Βενιζέλος, ο.π. (υποσ. 7), σελ. 74 επ., 90 επ.

Οι νησιώτες, οι οποίοι μετείχαν στην Γ' Εθνική Συνέλευση, οι Υδραί-οι πρωτίστως που εξελίχθηκαν σε βασικούς συντελεστές της αντικαπο-διστριακής πτέρυγας, όταν εκλέχθηκε ο Καποδίστριας Κυβερνήτης εί-παν, αποδίδω κάπως πιο γλαφυρά αυτό που καταγράφεται στα πρακτικά, «αφήστε τώρα τα Συντάγματα, περιττεύει να ψηφίσουμε Σύνταγμα», αλλά επέμεναν οι υπόλοιποι που δεν είχαν ίσως τη νησιωτική διορατικότητα και ψήφισαν το Σύνταγμα⁹, δίνοντας την ευκαιρία στον Καποδίστρια να το καταλύσει. Μεταβαίνουμε κατά τον τρόπο αυτό από την εποχή των Συνταγμάτων του Αγώνα στην εποχή του συνταγματικού κενού και της απόλυτης εξουσίας. Με αιώτερο αποτέλεσμα να προετοιμασθεί εκ των πραγμάτων η μετάβαση στην απολυταρχία του Όθωνα και καταρχάς στην περίοδο της Αντιβασιλείας.

Έχει επίσης σημασία να θυμηθούμε ότι μεταξύ εκλογής και ανάληψης των καθηκόντων του Καποδίστρια μεσολαβεί η Ναυμαχία του Ναυαρίνου. Όταν αλλάζουν οι στρατιωτικοί συσχετισμοί και όταν η ήττα της Επα-νάστασης μετατρέπεται σε νίκη των συμμαχικών στόλων, ο Καποδίστρι-ας επισκέπτεται τις ευρωπαϊκές αυλές και προσπαθεί να διακανονίσει τις σχέσεις του μαζί τους για να αναλάβει τα καθήκοντά του. Αναλαμβάνει συνεπώς τα καθήκοντά του αφού έχει διεξαχθεί η ναυμαχία.

Θα ήταν νομίμως θεμιτό να συνοψίσουμε την ανάλυση αυτή λέγοντας ότι η εκλογή του Καποδίστρια είναι προϊόν του φόβου του Έθνους μπρο-στά στην ήττα και της ευελιξίας που επιδεικνύει η Βρετανία, η οποία έχει συγκροτήσει ήδη από το 1823-1824 τις αρχικές προϋποθέσεις της διεθνούς ύπαρξης του ελληνικού κράτους, έναντι της Ρωσίας.

Η εκλογή του Καποδίστρια ως κυβερνήτη και η μοναρχία ως προϋ-πόθεση αναγνώρισης ανεξάρτητου ελληνικού κράτους

Μήπως η εκλογή του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη αιρετού, μη κληρονο-μικού αλλά απόλυτου, σημαίνει ότι το επαναστατημένο Έθνος έπαυσε να αποδέχεται τη μοναρχική λύση ως προϋπόθεση διεθνούς αναγνώρισης και ύπαρξης; Το επαναστατημένο Έθνος έχει εξαρχής απόλυτη συνείδηση ότι χωρίς μοναρχία δεν υπάρχει ανεξαρτησία. Τα Συντάγματα του Αγώνα δεν είναι μοναρχικά, όχι επειδή η Επανάσταση είναι ρεπουμπλικανική αλλά επειδή τα Συντάγματα είναι διαπραγματεύσιμα, γι' αυτό δεν προβλέπεται μονοπρόσωπο όργανο αρχηγού του κράτους ούτε στην Επίδαυρο ούτε στο Άστρος. Αυτό προβλέπεται για πρώτη φορά στο Σύνταγμα της Τροιζήνας με τη μορφή του Κυβερνήτη, ο οποίος το καταλύει. Άρα ξέρουν πάρα πολύ

9. Ευάγγελος Βενιζέλος, ο.π. (υποσ. 7), σελ. 80-81

καλά - και το έχουν δηλώσει σε όλες τις διεθνείς επαφές τους - οι επαναστατημένοι Έλληνες ότι εμείς θέλουμε «να μοναρχηθώμεν, αλλά συνταγματικώς», σύμφωνα με τη σαφή διατύπωση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου¹⁰. Σε αυτόν άλλωστε οφείλονται εν πολλοίς τα Συντάγματα του Αγώνα, τα Δάνεια της Ανεξαρτησίας, αλλά και η παραδοχή ότι ο δημοκρατικός - μη μοναρχικός χαρακτήρας των Συνταγμάτων του Αγώνα είναι διαπραγματεύσιμος, αν οι Μεγάλες Δυνάμεις θεωρούν την εγκαθίδρυση μοναρχίας προϋπόθεση για την αναγνώριση και εγγύηση της ανεξαρτησίας ενός ελληνικού κράτους. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος όπως και ο Ιγνάτιος Ουγκροβλαχίας, ήδη από την εποχή της Πίζας, ήθελε τον Καποδίστρια, τον ζήτησε και τον αποδέχθηκε¹¹. Αλλά, βεβαίως, στη συνέχεια εντάχθηκε στην αντικαποδιστριακή αντιπολίτευση, με επίκεντρο την Ύδρα. Ο Αδαμάντιος Κοραΐς είναι ο σοφός γέρον, αυτός που εκπέμπει τα αντικαποδιστριακά μηνύματα στο όνομα του διαφωτισμού και του πολιτικού φιλελευθερισμού, άλλωστε ούτε καν το Σύνταγμα της Επιδάουρου τον ικανοποίησε, το ήθελε πολύ πιο ριζοσπαστικό, όπως και ο Μπένθαμ (Bentham)¹².

Δεν σήμαινε, λοιπόν, η επιλογή του Καποδίστρια το 1827 ότι δεν θα υπάρξει λύση μοναρχική, διότι όλα τα διεθνή κείμενα, πριν και μετά την εκλογή του, απηχώντας τους διεθνείς συσχετισμούς, προβλέπουν λύση μοναρχική. Δεν σήμαινε η επιλογή Καποδίστρια ότι αυτός ήταν αποδεκτός ως οριστική λύση από τις Μεγάλες Δυνάμεις και ιδίως από τη Βρετανία και τη Γαλλία. Ούτε καν η Ρωσία δεν αποδέχονταν μία λύση Καποδίστρια, η οποία θα μπορούσε να μετεξελιχθεί και σε κληρονομική, άλλωστε και ο Αυγουστίνος και ο Βιάρος, όπως φάνηκε, ήταν έτοιμοι να αναλάβουν τους ρόλους τους.

Επί Καποδίστρια όλη η διπλωματική διαπραγμάτευση που διεξήχθη μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων, της οποίας απαύγασμα είναι το Πρωτόκολλο του Λονδίνου και το πρώτο του 1830 και το δεύτερο - ο Καποδίστριας δολοφονείται μετά το δεύτερο Πρωτόκολλο - του 1831 συνίσταται στο ότι η Ελλάδα αναγνωρίζεται ως ανεξάρτητο κράτος, σε αντίθεση με την αρχική ρωσική επιλογή των τριών φόρου υποτελών ηγεμονιών και σε αντίθεση με την αρχική βρετανική επιλογή της αυτονομίας, υπό τον όρο

10. Από την πρόσφατη βιβλιογραφία, Ακρίτας Καϊδατζής, *Ο Συνταγματισμός του Εικοσιένα. Η συνταγματική πρακτική της Επανάστασης μέσα από τις πηγές, 1821 – 1827*, (Εκδόσεις Ευρασία, 2021), σελ. 365 επ.

11. Τόρα, Αριστείδης Χατζής, ο.π. (υποσ. 5), ιδίως σελ. 21 επ., 57 επ.

12. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης (επιμ) *Αδαμάντιος Κοραΐς, Σημειώσεις εις το Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος*, (Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2018), Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου (επιμ.), *Ο Ιερεμίας Μπένθαμ και η Ελληνική Επανάσταση* (Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2012)

της εγκαθίδρυσης της μοναρχίας. Επί των ημερών του Καποδίστρια, ως εν ενεργεία Κυβερνήτη, επιλέγεται η μοναρχική λύση και ο Λεοπόλδος, ο οποίος στη συνέχεια οδηγείται σε παραίτηση όχι επειδή τον απέτρεψε ο Καποδίστριας, ο οποίος δεν βιαζόταν καθόλου να τον υποδεχθεί στην Ελλάδα, αλλά ίσως γιατί ο πεθερός του Λεοπόλδου, ο Λουδοβίκος - Φίλιππος Α΄ της Γαλλίας, δεν έδινε την κόρη του με «προίκα» του ανδρός το Βασίλειο της Ελλάδος, προτιμούσε το Βασίλειο του Βελγίου και όταν έγινε αυτή η μετακίνηση έδωσε και τη χείρα της θυγατρός του¹³.

Συνεπώς, επί Καποδίστρια γίνεται η διαπραγματεύση μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων για μία μοναρχική λύση και επί Καποδίστρια συνάπτονται οι σχετικές διεθνείς συμφωνίες. Μετά από αυτές ποιος θα ήταν ο ρόλος του Καποδίστρια; Θα ήταν ο Πρωθυπουργός του Λεοπόλδου; Θα ήταν στη συνέχεια ο Πρωθυπουργός του Όθωνος; Θα ήταν η λύση αντί της Αντιβασιλείας; Πάντως ο αιρετός Κυβερνήτης είναι προφανές ότι δεν αποτελούσε την οριστική πολιτειακή λύση.

Δικαιούμαστε άρα να διαπιστώσουμε ότι η εκλογή του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη, η κατάλυση του Συντάγματος του 1827 που ακολουθεί, όπως και όλες οι εξελίξεις μέχρι τη θέσπιση του Συντάγματος του 1844, επιβεβαιώνουν το ερμηνευτικό σχήμα της «σύγκρουσης των ολοκληρώσεων» στο οποίο επιμένω¹⁴. Η θεμελιώδης ανάγκη της εθνικής / εδαφικής ολοκλήρωσης και της διεθνούς αναγνώρισης του νέου ελληνικού κράτους, υπερισχύει της θεσμικής / συνταγματικής / δημοκρατικής ολοκλήρωσης.

Είναι ενδιαφέρον ότι ο Καποδίστριας, αντίθετος αρχικά προς την κήρυξη της Επανάστασης και προς την ιδέα του ανεξάρτητου εθνικού κράτους που αποκόπτεται και τυπικά από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, δίνει τελικά αγώνα - όχι μόνο διπλωματικό αλλά και στρατιωτικό- για τη διεύρυνση της επικράτειας του υπό αναγνώριση ελληνικού κράτους. Μεταξύ ανεξαρτησίας και επαρκούς επικράτειας το κρίσιμο στη σκέψη του φαίνεται να είναι το δεύτερο, έστω και αν η πολιτειακή λύση θα ήταν η αυτονομία ή η συμμετοχή σε ένα ευρύτερο ομοσπονδιακό βαλκανικό σχήμα και όχι ένα ανεξάρτητο εθνικό κράτος¹⁵.

13. Ο γάμος αυτός, δεύτερος για τον Λεοπόλδο, συνήφθη το 1832 αφού είχε ήδη καταστεί Βασιλέας των Βέλγων (1831-1865).

14. Πιο αναλυτικά, Ευάγγελος Βενιζέλος, «Οι προϋποθέσεις μιας επετείου εθνικού αναστοχασμού και τι σημαίνει «Εργαστήριο η Ελλάς»», σε: του ίδιου, *Παλιγγενεσία και Αναστοχασμός*, ο.π. (υποσ. 3), σελ. 17 επ. και 28 επ. αντίστοιχα.

15. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η σύνθεση που επιχειρεί ο Πέτρος Πιζάνιας, *Η Ελληνική επανάσταση 1821-1830*, (Εκδόσεις Εστία, 2021), 217-238 με τον αντίστοιχο υπομνηματισμό. Επίσης Γιώργος Γεωργής, *Ι. Α. Καποδίστριας. Η διακυβέρνηση και η ανατολική πολιτική του. Η πρώτη προσπάθεια εγκαθίδρυσης ελληνοτουρκικών σχέσεων*, (Εκδόσεις Καστανιώτης 2021), 112 επ., 133 επ., 151 επ., 163 επ., 170 επ. Ο Γιώργος Καπλαδάκης, «Η γεω-

Ποια θα ήταν άραγε η εξέλιξη αν υπήρχε ο Καποδίστριας στη θέση της Αντιβασιλείας;

Το λογικά επόμενο ερώτημα είναι αν θα ήταν διαφορετική η εσωτερική εξέλιξη, στην περίπτωση που δεν είχαμε την Αντιβασιλεία, αλλά τον Καποδίστρια και στην πρώτη φάση της Οθωνικής περιόδου. Ενιαίο κράτος με συγκεντρωτική διοίκηση προωθούσε ο Καποδίστριας, ενιαίο κράτος με συγκεντρωτική διοίκηση προώθησε η Αντιβασιλεία. Το Σύνταγμα είχε καταλύσει ο Καποδίστριας, Σύνταγμα δεν παρείχε η Αντιβασιλεία, ούτε η απόλυτη μοναρχία του Όθωνα μεταξύ Αντιβασιλείας και 1844. Το νομοθετικό έργο του Καποδίστρια ήταν πολύ σημαντικό αλλά εντυπωσιακό αριθμό νομοθετικών πρωτοβουλιών ανέλαβε και ο Μάουρερ (Maurer), μόνο ίσως ο Νικόλαος Δημητρακόπουλος τον ξεπέρασε σε αριθμό νομοθετημάτων τα δύο χρόνια που ήταν υπουργός Δικαιοσύνης του Ελευθερίου Βενιζέλου, πριν περάσει στην αντιπολίτευση. Η δικαιοσύνη μήπως θα λειτουργούσε καλύτερα με τον Καποδίστρια στη θέση της Αντιβασιλείας; Η δικαιοσύνη πάντως δεν λειτουργούσε αξιοπρεπώς ούτε κατά τη διάρκεια της Επανάστασης ούτε μέχρι το Σύνταγμα του 1864. Θα ήταν παρακινδυνευμένο να μιλήσει κανείς για ανεξαρτησία της δικαιοσύνης και για ολοκληρωμένες δικαστικές δομές την περίοδο αυτή¹⁶.

Παραδόξως διαφοροποίηση υπήρξε στην αυτοκεφαλία της κατ' Ελλάδα Ορθόδοξης Εκκλησίας. Την αυτοκεφαλία την επέβαλε η Αντιβασιλεία, με ένα θεσμικό μοντέλο το οποίο ήταν ημιπροτεσταντικό - ημιρωσικό. Ήταν κάτι συγκρίσιμο με τη Σύνοδο που είχε συγκροτήσει ο Μεγάλος Πέτρος. Ο Καποδίστριας προετοίμαζε λύση εντός της δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την Ελλάδα, άρα εάν η αυτοκεφαλία είναι αποδεικτικό «εκσυγχρονιστικής» επιλογής όπως υποστηρίζεται από ορισμένους, ο Καποδίστριας είχε καταρχάς κάνει την άλλη επιλογή¹⁷.

στρατηγική σκέψη του Ιωάννη Καποδίστρια στην Επανάσταση του 1821 και στο ελληνικό κράτος» σε: Κωνσταντίνα Μπότσιου & Σωτήρης Ριζάς, *1821. Από την Επανάσταση στο κράτος*, (Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2021), σελ.241-270, αναδεικνύει την προσήλωση του Καποδίστρια στον στόχο της διεύρυνσης της επικράτειας του ελληνικού πριν και μετά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου του 1830, αλλά και στον ρόλο της Ρωσίας προκειμένου να διαμορφωθεί μια λύση συνολικά για τα μετα-οθωμανικά Βαλκάνια που θα μπορούσε να έχει ομοσπονδιακό χαρακτήρα.

16. Ευάγγελος Βενιζέλος, ο.π. (υποσ. 7 και 8).

17. Αντί άλλων, Charles A. Frazee, *Ορθόδοξος Εκκλησία και Ελληνική Ανεξαρτησία 1821-1852*, (Δόμος, 2005, επανέκδοση 2020) (μετάφραση του *The Orthodox Church and independent Greece*, 1969). και Εμμανουήλ Γ. Χαλκιαδάκης, *Εκκλησία και Πολιτική στην Ελλάδα. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας (1828-1831)* (Εκδόσεις Ηρόδοτος, 2017)

Ο Καποδίστριας μετέβαλε την εξωτερική πολιτική του επαναστατημένου έθνους της περιόδου 1822-1827;

Το πλέον ουσιώδες πεδίο στη φάση εκείνη ήταν όμως η εξωτερική πολιτική. Ο Καποδίστριας προσπάθησε να ισορροπήσει μεταξύ των τριών Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά έφερε το στίγμα της φιλωρωσικής προδιάθεσης. Βεβαίως, ο Όθων ήταν αυτός που τάχθηκε με το μέρος της Ρωσίας στον Κριμαϊκό πόλεμο και είδε την κατάληψη της Αθήνας από τους Αγγλογάλλους, αυτό δε ενδεχομένως συνετέλεσε στην έκπτωσή του η οποία προφανώς δεν συνδέεται μόνο με ενδογενείς εξελίξεις ικανές να οδηγήσουν σε δυναστική μεταβολή σε μια Ελλάδα που είχε χαρακτηριστικά προτεκτοράτου των Μεγάλων Δυνάμεων¹⁸.

Πάντως το στρατηγικό πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής του επαναστατημένου Έθνους έχει, κατά την εκτίμησή μου, διαμορφωθεί πολύ πριν την άφιξη του Καποδίστρια. Αρχικά με το “*Coup d’œil sur la Turquie*” του Μαυροκορδάτου του 1820 και επισήμως με τις οδηγίες που χορήγησε ο ίδιος για τη σύναψη του πρώτου δανείου. Οι οδηγίες του 1823 προς Λουριώτη-Ορλάνδο είναι, ως γνωστόν, διπλές, οδηγίες χρηματοοικονομικές για τους όρους σύναψης των δανείων και οδηγίες διεθνοπολιτικές. Ναι μεν δεν γίνεται μία ετεροβαρής επιλογή υπέρ της Βρετανίας σε σχέση με τις δυο άλλες Μεγάλες Δυνάμεις, αλλά προς αυτήν παρουσιάζεται η προσέγγιση ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία παρακμάζει, δεν μπορεί να είναι αυτή το ανάχωμα στην κάθοδο της Ρωσίας στη Μεσόγειο, άρα χρειάζεται ένα ανεξάρτητο ισχυρό ελληνικό κράτος που θα ανακόψει την κάθοδο. Αυτή είναι η επίσημη ελληνική αφήγηση ως προς το «Ανατολικό ζήτημα». Η σχέση μας, λέει ο Μαυροκορδάτος απευθυνόμενος στους απεσταλμένους της Προσωρινής Διοίκησης, με τη Βρετανία ας μείνει εμπορική, χρηματοοικονομική, αλλά να έχετε υπόψη σας αυτό το υπόβαθρο και να πάει ένας από εσάς στην Αρκτώ Αμερική, δηλαδή στη Βόρεια Αμερική, να αρχίσει να καλλιεργεί τη σχέση μαζί της. Η Βρετανική στρατηγική θεώρηση της εποχής επέμενε στη σημασία μιας ακέραρης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Εκ των πραγμάτων όμως επιβλήθηκε τελικά η ελληνική θεώρηση, όπως την εξέφρασε το έγγραφο του Α. Μαυροκορδάτου. Αυτό είναι το πλαίσιο μέχρι τις ημέρες μας. Επί τη βάση αυτού του συλλογισμού ενταχθήκαμε στο NATO το 1952 από κοινού με την Τουρκία και επί τη βάση αυτού του συλλογισμού αντιμετωπίζει η Δύση γεωπολιτικά την περιοχή και τον εξαιρετισμό που επίμο-

18. Πιο αναλυτικά, Ευάγγελος Βενιζέλος, ο.π. (υποσ. 7) όπου και ο σχετικός υπομνηματισμός.

να και πολύ συχνά νευρικά διεκδικεί η Τουρκία του προέδρου Ερντογάν μέχρι σήμερα¹⁹.

Ο Καποδίστριας ήταν σπουδαίος διπλωμάτης της εποχής του, είχε μεγάλη εμπειρία, είχε τις γνωριμίες και τη δυνατότητα να κάνει επαφές χρήσιμες για το Έθνος, ήταν όμως και αντικείμενο μεγάλης καχυποψίας από τη Βρετανία και από τη Γαλλία. Η Γαλλία κυρίως συνδέθηκε με τη δολοφονία και με τους Μαυρομιχάληδες, καθώς αυτοί εμφανίσθηκαν να ενεργούν ως άνθρωποί της. Ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης κατέφυγε στο Γαλλικό Προξενείο, επιτρέποντας να ειπωθεί ότι ζήτησε προστασία εκεί από όπου έλαβε τις εντολές ή την ενθάρρυνση. Όμως ο Καποδίστριας δεν παρουσίασε μία στρατηγική διαφορετική από αυτήν επί τη βάσει της οποίας είχε πορευθεί το Έθνος τα προηγούμενα κρίσιμα χρόνια.

Συνεπώς, εξ αποτελέσματος, ο Καποδίστριας λειτούργησε στο εσωτερικό πεδίο, αυτό της θεσμικής ολοκλήρωσης, ως μετάβαση από τις προσδοκίες των Συνταγμάτων του Αγώνα, με τις όποιες εγγυήσεις αυτά εμπεριείχαν, στη φάση της απόλυτης μοναρχίας του Όθωνα, καθώς είχε νομιμοποιήσει προκαταβολικά την έκπτωση του Συντάγματος. Η Ιστορία μάλιστα γράφτηκε έτσι ώστε επί των ημερών του, στο διεθνές πεδίο, αυτό της εθνικής / εδαφικής ολοκλήρωσης, να υπογραφεί η διεθνής αναγνώριση ενός νομικώς ανεξάρτητου εθνικού κράτους (κάτι που δεν ανταποκρινόταν στην αρχική πεποίθησή του) με περιορισμένη γεωγραφικά επικράτεια (σε αντίθεση με τους εδαφικούς στόχους που είχε διεκδικήσει).

Ο Καποδίστριας και η διαχείριση των αντιφάσεων της ιστορικής μνήμης

Ο Καποδίστριας έχει τιμηθεί από την ιστορική μνήμη. Από την επιστημονική, τη δημόσια και τη σχολική Ιστορία, αλλά και από την ιδεολογική χρήση της Ιστορίας. Δεν έγινε αυτό αυτόματα, αρχίζει να επιβάλλεται δεκαετίες μετά τη δολοφονία. Διεξάγεται πολύ μεγάλη συζήτηση διότι, μεταξύ άλλων, πρέπει να αντιμετωπισθεί και το μέγεθος που λέγεται Αδαμάντιος Κοραής, ο κατεξοχήν αντικαποδιστριακός. Μετά οδηγούμαστε στην αγιογράφηση, στα στερεότυπα που φτάνουν να ταυτίζουν τον Κοραή με τον Καποδίστρια²⁰. Αντιθέτως, ο Μαυροκορδάτος έχει μείνει στον χώρο

19. Πιο αναλυτικά, Ευάγγελος Βενιζέλος, ο.π. (υποσ. 3), όπου και ο σχετικός υπομνηματισμός.

20. Βλ. Χριστίνα Κουλούρη & Χρήστος Λούκος, *Τα πρόσωπα του Καποδίστρια. Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας και η νεοελληνική ιδεολογία (1831 – 1996)*, (Εκδόσεις Πορεία, 1996).

της αμφισβήτηση²¹. Αν πρέπει να συγκρίνουμε τη στάση της ιστορικής μνήμης απέναντι στις δύο καταστατικές προσωπικότητες του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους αυτή είναι πολύ γενναιόδωρη με τον Καποδίστρια και πολύ μικρόψυχη και άδικη με τον Μαυροκορδάτο.

Ο Καποδίστριας έχει προσληφθεί όμως από τη συλλογική μνήμη με εντυπωσιακά αντιφατικό τρόπο. Και ως «εκσυγχρονιστής», ως οραματιστής του ενιαίου και αποτελεσματικού κράτους που προσεγγίζει αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε δυτικό πρότυπο, αλλά και ως εκπρόσωπος της καθ' ημάς Ανατολής, ως ρωσόφιλος. Ο Καποδίστριας έχει εγγραφεί στη συλλογική συνείδηση επειδή εξέφραζε ένα εκσυγχρονιστικό διάβημα το οποίο διεκόπη και το συνεχίζουν ο Χαρίλαος Τρικούπης και ο Ελευθέριος Βενιζέλος, αλλά και ως αυτός που είχε την προνομιακή σχέση με τη Ρωσία και θα μπορούσε να οδηγήσει τη χώρα σε μη δυτικές επιλογές. Τι από τα δύο είναι ο Καποδίστριας; Διότι στον Καποδίστρια ομνύουν αυτή τη στιγμή και οι οπαδοί του εκσυγχρονισμού και του «εκδυτικισμού», αλλά και οι οπαδοί μίας μη ορθολογικής, αντιδιαφωτιστικής δηλαδή επιλογής σε σχέση με την εθνική ταυτότητα και την εθνική στρατηγική.

Νομίζω ότι προσφέρουμε μεγάλη υπηρεσία στη μνήμη του Καποδίστρια εάν τον εντάξουμε στους εκσυγχρονιστές. Δεν ξέρω εάν θα το ήθελε, πάντως αυτή είναι μία αυτεπάγγελτη προσφορά στη μνήμη του, η οποία νομίζω ότι την αναδεικνύει και την προστατεύει. Αλλά όλες αυτές είναι τελικά εκδοχές της ιδεολογικής χρήσης της Ιστορίας. Εάν θέλουμε να περιοριστούμε στο πεδίο της επιστημονικής έρευνας, πρέπει να είμαστε πάντα επιφυλακτικοί και να εξετάζουμε τα γεγονότα και τις καταστάσεις με τη ψυχραιμία και την καχυποψία που απαιτείται. Μετά, στο πεδίο του δημοσίου λόγου, μπορούμε να εξωραΐσουμε και να μνημονεύσουμε τον καθένα όπως θα θέλαμε να είναι, γιατί τελικά κατασκευάζεται ένα αφήγημα. Αυτό όμως δεν ακυρώνει τα γεγονότα και κυρίως τις καταστάσεις ως αντικείμενο επιστημονικής συζήτησης απαλλαγμένης από στερεότυπα.–

21. Βλ. Χρήστος Λούκος, «Οι «τύχες» του Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου στην νεοελληνική συνείδηση», σε: Κατερίνα Δέδε & Δημήτρης Δημητρόπουλος (επιμ.), *«Η ματιά των άλλων»: Προσλήψεις προσώπων που σφράγισαν τρεις αιώνες (18ος-20ός)*, (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2012), 101 - 110, Κλήτος Χατζηθεόκλητος, *Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος : ή πώς (ού) δει ιστορίαν συγγράφειν*, 2011.